

MOLIŠKI HRVATI KROZ PET STOLJEĆA

(informacije o povijesti i stanju moliškohrvatske manjine)

Pokrajina Molise u južnoj Italiji najmlađa je talijanska pokrajina – tek se 1963. god. administrativno odvojila od pokrajine Abruzzo. Njene obale s istoka oplakuje Jadransko more, a "iz one bane mora", upravo nekako nasuprot, nalazi se pradomovina moliških Hrvata – žvlja koji danas nastava još samo tri moliška sela: Acquaviva Collecroce (Kruč), San Felice (Filič) i Montemitro (Mundimitar). To su ujedno i jedina mjesta gdje ljudi u svakodnevnici još govore "na-našo", tj. jezikom koji na ovom području tijekom stoljeća izgubio svoje ime, ali ne i svoje lingvističke karakteristike.

Preci današnjih moliških Hrvata u nekoliko su valova naseljavali južnu Italiju u 15. i 16. stoljeću. Kao i pradjedovi njihove braće gradišćanskih Hrvata, bježali su ispred turskih osvajača koji su u to doba harali po Balkanu i prodirali iz unutrašnjosti sve do mora. No, za razliku od Gradišćanaca koji su, zahvaljujući možda povoljnijim povijesnim okolnostima i većoj blizini matici zemlji, uspjeli dobro očuvati ne samo etnička obilježja već i nacionalni identitet, a također uglavnom i autohtoni jezični izraz, moliški su Hrvati gotovo izgubili u bici s poviješću i sociokulturnom evolucijom.

Prema službenom popisu iz 2001. god. moliških je Hrvata bilo ukupno 2.064. A o tome da je u 15. i 16. st. cijela južna Italija bila napučena Slavenima, ili kako su ih zvali u novoj postojbini – Schiavonima, svjedoče brojni izvori iz toga vremena (zapisi iz notarskih protokola, toponimi, osobna

imena i patronimi u službi prezimena i dr.). Takve trajne tragove slavenske kolonizacije nalazimo u pokrajinama Marche, Abruzzo, Molise, Puglia, Campania i Basilicata, gdje su se brojne skupine izbjeglica iz južne Hrvatske – zajedno s Crnogorcima, Albancima i Grcima koji su dijelili istu sudbinu – razmjestile po opustjelim naseljima, a osnovana su i nova. U moliškom se naselju Palata početkom našega stoljeća na portalu mjesne crkve mogao pročitati latinski natpis (koji je kasnije uništen, da bi 2004. ponovo bio stavljen na svoje staro mjesto), a koji u prijevodu glasi: «*Ljudi iz Dalmacije prvi naseliše ovaj grad i iz temelja sagradiše ovaj hram 1531. godine*». (v. sliku)

U literaturi se različito procjenjuje brojnost doseljenika. Postoji podatak o petnaest slavenskih općina i oko 7-8.000 ljudi. Vremenom se taj broj prirodno povećavao, pa neki istraživači spominju i brojke od 15, pa i 20.000 stanovnika slavenskog podrijetla. No, oni se u talijanskom okruženju sve više asimiliraju i gube osnovna etnička obilježja, pa tako i vlastiti jezik. Iz izvještaja s kraja 18. st. jasno je da se broj slavenskih enklava znatno smanjio, a 1864. god. službena je statistika zabilježila da hrvatski govori oko 4.000 ljudi, već onda koncentriranih na onome prostoru na kojem su se zadržali do danas. Od 1. svjetskog rata, kada ih je bilo oko 5.000, broj stanovnika triju moliškohrvatskih općina pada, a danas ih je – kako rekosmo – oko 2.100. Ovdje bi bilo dobro napomenuti: kada se govori o broju moliških Hrvata, misli se da je to ujedno i podatak o pripadnosti jezičnoj moliškohrvatskoj manjini. No, podaci o tome koliko ljudi danas svakodnevno govori moliškohrvatskim jezikom nigdje se službeno ne vode. U Filiću moliškohrvatski govore danas samo stariji ljudi. Uzrok tome je, vjerojatno, doseljavanje većega broja obitelji talijanskog podrijetla i jezika iz mjesta Casoli (Abruzzo).

Moliške je Hrvate slavenskoj javnosti polovicom prošloga stoljeća

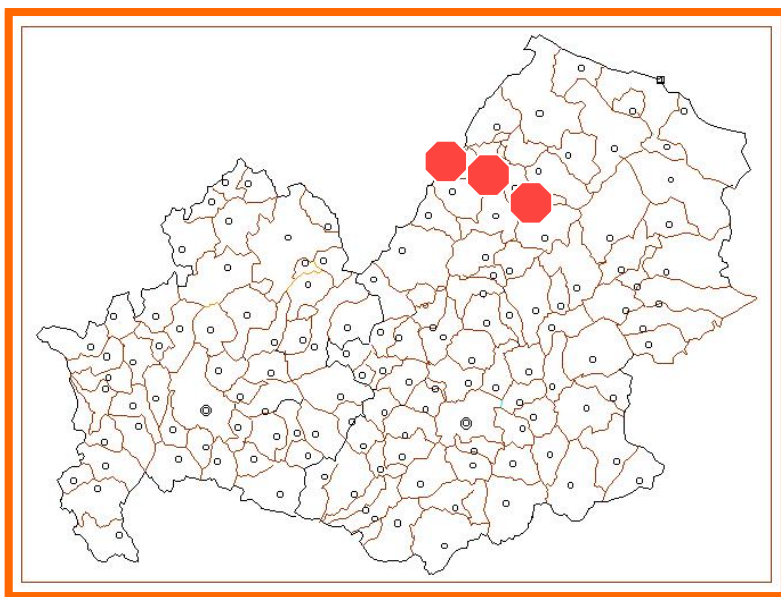
“otkrio” dubrovački književnik Medo Pucić i od tada su znanstvenici raznih profila s promjenjivim interesom proučavali njihov život, jezik, tradiciju i folklor.

Često se o njima pisalo s nedovoljnom znanstvenom akribijom, pa su i rezultati istraživanja varijabilni, ponekad i kontradiktorni. Neki su istraživači, dakako, ostavili iza sebe utemeljene i vrijedne znanstvene prinosе, a svako ovovjeko istraživanje mora krenuti od kapitalne studije Milana Rešetara iz 1911. godine. Naročito se burno raspravljalo o tome odakle поблиže potječu ti *apeninski* Hrvati. U zadnjih se 30-ak godina ustalilo mišljenje (koje je zastupao još Rešetar) da im je stari zavičaj bio južno od Cetine, u podbiokovsko-neretvanskom području, u brdovitim predjelima donjega toka Neretve. Najviše argumenata za takvu tvrdnju dali su upravo jezikoslovci, proučavajući veoma osebujan, njima nadasve zanimljiv štokavskoikavsko-čakavski dijalekt kojim danas govore stanovnici triju moliškohrvatskih naselja. Od naših su filologa, osim Rešetara, rasvjetljivanju problema pridonijeli Dalibor Brozović i Petar Šimunović, a također i Anita Sujoldžić, Božidar Finka i Pavao Rudan, pišući o jeziku i porijeklu stanovnika slavenskih naseobina u pokrajini Molise. U najnovije vrijeme moliškohrvatskim se jezikom i njegovom gramatikom znanstveno bavili Agostina Piccoli, Antonio Sammartino i Walter Breu.

Današnji moliškohrvatski dijalekt neobičan je rezultat jezične evolucije, tijekom koje je dolazilo do kompleksnih jezičnih dodira i interferencije raznih idioma. Smatra se da je ishodišni sustav bio zapadnoštokavski ikavski govor, s ponešto starijom novoštokavskom akcentuacijom i izoglosama /št/ i /žd/, a brojni čakavizmi vjerojatno su preuzeti još u staroj postojbini od prisnih zapadnih susjeda – čakavaca ikavaca. Također je vjerojatno da su neki čakavski elementi u današnjem moliškohrvatskom govoru jezično naslijeđe starijega iseljeničkog sloja – srednjovjekovnih Hrvata čakavaca sjevernijega/zapadnijega tipa koje su preci današnjih moliških Hrvata koncem 15. i na početku 16. st. zatekli u jezičnom izumiranju na prostoru južne Italije.

Moliškohrvatski dijalekt jezik je koji je vjekovima izoliran od matičnog jezika Hrvata u Hrvatskoj te je konstantno izlagan dezintegracijskim procesima u kojima je gubio svoja sustavna svojstva na svim jezičnim razinama – od fonetsko-fonološke preko morfološke i tvorbene, do sintaksne, a osobito je stradao leksik. Stoljećima okružen inojezičnim, moliškim i abručkim talijanskim dijalektima te ugrožen od strane književnoga talijanskoga jezika koji sve više prodire u sve pore društvenoga života, moliškohrvatski ipak se odu-

pire izumiranju. Iako nenaviklu hrvatskom uhu zvuči poprilično neobično i strano, budući da sadrži mnogo prilagođenih talijanskih riječi, hrvatski su jezični elementi u njemu i danas prepoznatljivi. Hrvatski su glasovni inventar i osnovna akcentuacija, a također i morfološke kategorije te pojedini deklinacijski i konjugacijski oblici. Očuvana je djelomično i slavenska kategorija roda.

Zemljopisne su činjenice svakako pomogle očuvanju hrvatskoga jezika i etničkih obilježja u tri moliške oaze. Uz to što su bila najveće hrvatske naseobine, sva tri sela u unutrašnjosti, prilično izolirana, međusobno nisu udaljena, a podalje su od talijanskih naselja.

Mundimitar i Filič smješteni su na vrhu brežuljaka, a Kruč na padini jednoga od njih. Do prije tridesetak godina naselja su bila prilično nepristupačna. Istraživači su govorili o uskim krivudavim cestama i puteljcima. Danas je, međutim, situacija radikalno drugačija, a višestoljetno čuvanje jezičnih posebnosti u jeziku moliških Hrvata sve više slabi. Tehnički, industrijski i kulturno veoma razvijeno suvremeno talijansko društvo uvjetuje promjene i među moliškim Hrvatima. Nema više staroga, patrijarhalnog načina života u relativno čvrsto zatvorenim endogamnim seoskim sredinama.

Privrednoga zaostajanja kao posljedice oskudnih ekonomskih izvora škrte prirodne sredine, zbog čega su brojne obitelji morale iseliti u sjevernu Italiju, u zapadnoevropske i prekoceanske zemlje također više nema. Ranije zaostali i pretežno agrarni kraj postiže danas značajne rezultate, osobito u unapređivanju poljoprivrede. Uzgaja se najviše maslina, vinova loza, žito te voće i povrće, uglavnom za vlastite potrebe. Većina se stanovnika, osim što se bavi zemljoradnjom, zapošljava u obližnjim gradovima, jer u moliškohrvatskim selima gotovo da i nema industrijskih objekata. Mnogi se i stalno nastanjuju u mjestu zaposlenja, ali još se veći broj radnika svakodne-

vno vraća kući, u selo.

Međusobni kontakti ljudi različitih jezika postaju veoma česti, a time postaju brojni i mješoviti brakovi. Zanimljivo je da u slučaju da muškarac ženi djevojku iz drugog mjesta u kojem se ne govori moliškohrvatski, djeca iz takvoga braka govore talijanski, odnosno govore jezikom svoje majke, zapravo dijalektom mjesta iz kojega majka potječe. Ako oba roditelja koji govore “na-našo” žive izvan ove sredine, djeca mogu, ali ne moraju uz talijanski govoriti moliškohrvatski. Ima i roditelja koji, iako ne žive u moliškohrvatskim selima, prakticiraju svakodnevno komuniciranje “na našo”. Takvi su slučajevi rijetki, ali ih ima.

Svi moliški Hrvati govore talijanski, svi su bilingvalni već od malena, s višim ili nižim stupnjem pravilnog izražavanja. Na žalost, sve je češća situacija da djeca od pet godina poznaju svega nekoliko hrvatskih riječi, a redovito se izražavaju na talijanskom jeziku. Osim toga, utjecaji mas-medija i promjene u načinu života (ponajprije produženo školovanje na talijanskom jeziku, pa čak i izvan mjesta stanovnika), doveli su do izrazite jezične interferencije. Ne ulazeći ovdje u lingvističku problematiku jezika u kontaktu, može se ustvrditi da se danas u slučaju moliških Hrvata ne može govoriti ni o miješanju jezika, ni o kulturnom posuđivanju. Talijanski i hrvatski nisu u istom rangu; dominantan, viši jezik bez sumnje je talijanski, a podložan, niži jezik – hrvatski. Pitanje je dokad će taj viši jezik posuđivati nižem, a da ovaj ipak zadrži svoj kostur. Stari način života nastaje, s njime i stara zanimanja i tradicionalni zanati, što znači da se zapravo gubi cijeli jedan leksički korpus. Sve novo što dolazi naziva se talijanskim imenom, u najboljem slučaju to je morfološki i fonološki prilagođen romanizam.

O književnom stvaralaštvu moliških Hrvata, preko kojega bi se njihov jezik mogao brusiti pa tako i sačuvati, zapravo se ne bi moglo govoriti. Jedino je stvaralaštvo tijekom stoljeća bila usmena narodna pjesma, kvantitativno neobogata, ali svakako značajna jer svjedoči o tome kako je jedna mala izolirana etnička grupa uspjela do danas zadržati i svoj jezik i svijest o sebi. Pisana književnost na moliškohrvatskom dijalektu rođena je nakon polovice našega vijeka, potaknuta oživljavanjem svijesti o potrebi očuvanja jezičnoga blaga i drugih tradicija. Godine 1968. osnovano je u Filiću kulturno društvo “Naš jezik” koje izdaje i istoimenu časopis, na žalost, svega nekoliko godina. Pisanje “na-našo” bilo je vezano jedino uz izlažanje toga časopisa, koji je danas izvor dragocjenih podataka i svojevrsna antologija pjesničkih i prozних ostvarenja na moliškohrvatskome dijalektu. Učitelji mjesnih osnovnih škola, domaći ljudi, poučavali su djecu i na moliškohrvatskome jeziku. Časopis

“Naš jezik” obnovljen je s dva broja u 1985. i 1986. godini, a naslijedio ga je časopis “Naš život” čija su četiri broja izlazila od 1986. do 1988. godine. Tiskane su i dvije zbirke poezije, jedna u Torontu 1981., a druga u Sambucetu 1991. godine.

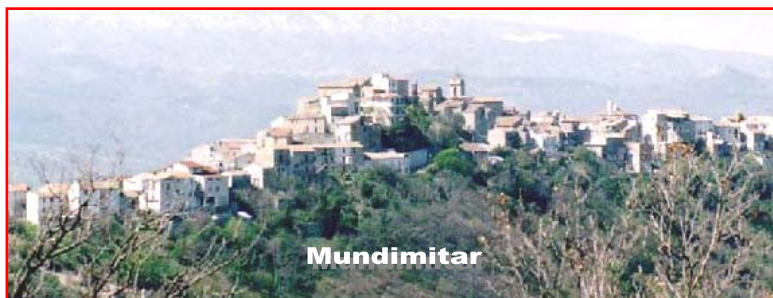
2002. god. započeli smo ponovo sa izdavanjem časopisa “*Riča živa*” (tj.: “Živa riječ”). Časopis izlazi četiri puta godišnje s temama vezanim uz jezik i tradiciju moliških Hrvata.

Također, u sva su tri naselja ili ranije postojala ili danas postoje mje-
sna kulturna društva pod nazivom “Pro loco”, koja u okviru svojih mo-
gućnosti potiču i njeguju sve ono što je vezano uz tradiciju, folklor, jezik itd.
Organiziraju se etnografske izložbe, natječaji u poeziji na mo-
liškohrvatskome, gostovanja Hrvata iz stare domovine i drugo.

U posljednjih nekoliko godina ponovo oživljava interes za učenje “na
našo” pa su u tome smislu već postignuti i neki konkretni rezultati: u sklopu
školske nastave djeca poučavaju moliškohrvatskome.

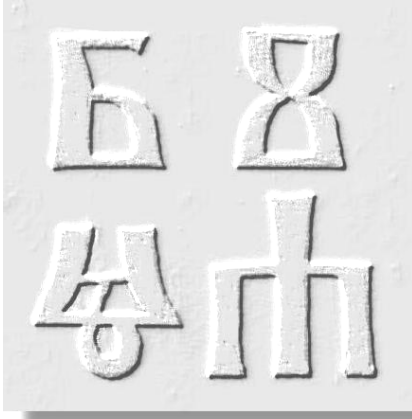
Rešetar je početkom prošlog stoljeća prognozirao da će moliškohrvatski
dijalekt za pedesetak godina izumrijeti. To se, na sreću, nije dogodilo.

Jezik živi!

Zaklada "Agostina Piccoli"

profil i uloga moliškohrvatske udruge

Agostina Piccoli, čije ime nosi naša Zaklada, prva je pokrenula projekte na istraživanju jezika i kulturne baštine moliških Hrvata u Italiji, te je prva djelovala na uspostavljanju odnosa sa hrvatskom domovinom na kulturno-prosvjetnom planu. 20. svibnja navršavaju se sedam godina od njezinog tragičnog udesa, a naša je želja da se Agostinin rad i

nasljeđe ne smiju ponovo izgubiti, te da treba nastaviti tamo gdje je ona stala. Konkretizirali smo tu našu želju i 22.11.1999. god. osnovali Zakladu "Agostina Piccoli".

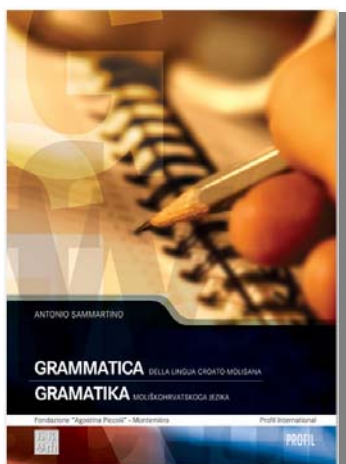
Zaklada djeluje kao nevladina i neprofitna organizacija, s ciljem istraživanja i očuvanja naše kulturne baštine, podupire različite kulturne i umjetničke programe, te njihovu razmjenu s maticom zemljom.

31.12.1999. Zakladu je, kao službenu instituciju za zaštitu naše kulture i tradicije priznala talijanska država, a 16.3.2000. god. (dakle pred godinu dana), u službenom je Biltenu publicirana odluka br. 19 kojom je Zaklada dobila i faktično priznanje Republike Italije. To nam je dalo novi poticaj za nastavak rada i za suradnju s različitim institucijama i s talijanske i s hrvatske strane. Do sada smo imali odlične kontakte s maticom iseljenika, Ministarstvom prosvjete, Ministarstvom vanjskih poslova, s Institutom za jezik, Maticom hrvatske ... s hrvatske, te sa raznim općinskim, pokrajinskim i državnim institucijama s talijanske strane.

Najznačajniji projekt Zaklade je "Riča živa" (tj.: "Živa riječ"), u okviru kojeg smo organizirali lingvistički skup i izložbu; no najvažniji rad je izdavanje prvog *Rječnika moliškohrvatskoga govora Mundimitra* u Zagrebu, u studenom 2000. godine

(izdavači su Zaklada i Matica hrvatska). U 2004. god. izdali smo zbirku literarnih ostvarenja na moliškohrvatskome "*S našimi riči*" (tj.: "Našim riječima"), te prvu "*Gramatiku moliškohtvatskoga jezika*" (izdavači: Zaklada i Profil International, Mundimitar/Zagreb, 2004.). Prilikom promocija, hrvatski lingvisti ali i ostala zainteresirana javnost u Italiji i Hrvatskoj imala je priliku upoznati se s posebnim jezikom naše specifične manjine.

Novi projekti na kojima radimo:

1. izdavanje prvog udžbenika na moliškohrvatskome jeziku, za osnovnu školu;
2. izdavanje časopisa za našu manjinu;
3. organiziranje literarnog natječaja za poeziju na moliškohrvatskome, u sklopu višednevne kulturne manifestacije u kolovozu u Mundimitru;
4. sudjelovanje na seminarima i forumima u Hrvatskoj i drugdje, u okviru kojih se promovira naša kulturna baština i promiče kulturno-prosvjetna suradnja s drugim manjinama.

ANTONIO SAMMARTINO
Predsjednik Zaklade "Agostina Piccoli"